

3. Пахратдинов Ә., Алламбергенов К., Бекбергенова М. XX әсир қарақалпақ әдебияты тарихы. –Нөкіс: «Қарақалпақстан», 2011.

PEZIOME

Ушбу мақолада инсоний фазилатлар ва уларнинг инсон ҳаётидаги аҳамияти ҳақида илгари сурилган фикрлар акс этган шеърларнинг мазмунини очиқ берилган. Г.Нурлелесова поэзиясининг ёш авлод учун тарбиявий характери мисоллар билан батафсил кўрсатилган.

РЕЗЮМЕ

В статье говорится о содержании стихотворений о качествах человеческой личности и их значении в жизни человека. На основе примеров говорится о воспитательном значении поэзии Г.Нурлепесовой для подрастающего поколения.

SUMMARY

The article is devoted to the study of the content of the poems about human qualities and their importance in human life. On the basis of the examples the author emphasizes the educational importance of the poetry of G.Nurlepesova for the young generation.

“МАХТУМҚУЛИНОМА”- ЮКСАК ИДРОК ВА ТАФАККУР МАҲСУЛИ

Ф.Сапаева – филология фанлари бўйича фалсафа доктори

Ажиниёз номидаги Нукус давлат педагогика институти

Таянч сўзлар: Махтумкули, “Махтумкулинома”, шеър, таржима, туркман тили, ўзбек тили, мазмун, маъно, таржимон.

Ключевые слова: Махтумкули, “Махтумкулинома”, стихотворение, перевод, туркменский язык, узбекский язык, содержание, смысл, переводчик.

Key words: Mahtumkuli, “Mahtumkulinoma”, poem, translation, Turkmen language, Uzbek language, content, meaning, translator.

Махтумкули-Фироғий XVIII аср туркман адабиёти тарихида янги даврни бошлаб берган мумтоз шоир. Айни пайтда, у жаҳон адабиётининг буюк сиймолари қаторида туради. У туркман ёзма адабиёти тилини халқ тилига яқинлаштирган, асарлари севиб ўқиладиган бетақрор сўз санъатқоридир. Шоирнинг ҳар хил мавзуларга бағишланган ўлмас асарлари, айниқса, дидактик ғоялар билан суғорилган шеърояти салкам уч асрдан бери эзгуликка хизмат қилиб келмоқда, халқимизнинг маънавий чанқоғини қондиришда ҳаётбахш чашма вазиғасини ўтапти. Шу маънода, бугун Махтумкули наинки туркман халқининг шоири, айни чоғда шеърятга ошна барча кўнгиллар ардоғидаги шоир. Алқисса, Махтумкули ҳикматларга бой асарлари билан, айниқса, туркийзабон элларнинг меҳр-муҳаббатига сазавор бўлди, улар қалбини ҳам сеҳрлаб олган донишманд адиб башариятга хос умминсоний ғояларни, қадриятларни, одоб-ахлоқни ва ҳеч қачон кадр-қимматини, аҳамиятини йўқотмайдиган мавзуларни қаламга олди. Юксак бадий маҳорат билан қуйлаган, истикболни кўра олган шоиргина шундай эъзозга мушарраф бўлади, шахсияти ва ижоди оммавийлик касб этади. Махтумкули шу улуг мартабага эришган мутафаккирдир.

“Ўзбекистон” нашриётида (2016) нашрдан чиккан “Махтумқулинома” роман-таджикотни ўкиб чикдим. Қизиқишларим ва ҳайратим мазкур китобни икки кунда ўкиб бўлишга ундади. Ушбу китоб билан танишар эканман, юксак мамнуният, самимият билан иқдор бўлган, илк нарсам шуки, қачонлардан бери мисқоллаб шахсан ўрганаётган, яқин ўтмиш – қардош туркман адабиётининг Буюк мутафаккири Махтумқули сиймоси, асарлари, умуман ҳаёт йўли идрок этилган. Китоб мутолаасига киришиб кетар экансиз, аввало, Махтумқули шеърлари талкинида унинг ҳаётий фаолияти, умр сўқмоғига берилган асосли тавсифлар, ҳаққоний қарашларини жамлаган муаллиф, машҳур туркман адиби Ораз Яғмур - тарихчи олимлар, сўз усталари, таникли адабиётшунос ва жаҳон аҳли файласуфларининг жўяли фикрларини ўқувчига назм тафти ила етказга олган. Зоҳиран, муаллифининг ўзи ҳам ушбу китобни “муқаддима”сида таъкидлаганидек, Махтумқулидек сирли шоир ҳақида ҳозиргача эълон қилинган биографик характерга эга асарлар ичида энг батафсилли, қизиқарлиси дейди, ўзининг таджик хусусиятига кўра мазкур роман-таджикотни “Тугалланмаган китоб” деб номлаш мумкинлигини ҳам қайд қилади. Энг муҳими, мазкур китобни ўқир эканман, уни ўзбек тилига таржима қилган истеъдодли шоир ва таржимон Музаффар Аҳмад ва яна Рустам Жабборларнинг ташаббуси, меҳнати бир он қўз олдимда ёниб ижод қилган қуончак зиёлилар ўлароқ намоён бўлди. Негаки, бу таржима асари алал-оқибат

миллатимиз, халкимизнинг юксак бадий тафаккурини Румий, Навоий, Яссавий, Бедил, Низомий, Бердак, Абай каби даҳолар даражасида қабул қилишга, ўрганишга, муталаа қилишга замин ҳозирлайди. Китобда буюк мутафаккирнинг ёшлиги, оилавий шароити, таълим олиши, камолга етиши, биографияси ва саёҳатларига ўша даврдаги сиёсий-ижтимоий воқеалар нуқтаи назаридан баҳо беришга, замона талатўпларини шоир шеърларининг таҳлилидан келиб чиқиб тасвирлашга интилган, яъни муаллиф ўз таҳминларини ўртага ташлаган. Ҳақиқатан, муаллифнинг ушбу роман-тадқиқот воситасида Махтумқули асарларини ўзининг тийрак нигоҳи билан, қолаверса қалб нидосининг оғриқли саволларига ўзида – Махтумқули сиймосида жавоб топа олиши, ўша давр тарихи ва кишилик жамиятини таҳлил этишдаги мезонларининг баландлиги, тўғриси, менинг ҳам ҳавасимни келтирди.

Кунда-кунора катлу киргинлар юз бериб, сиёсий бошбошдоклик ҳукм сурган, жохиллар илму маърифат йўлига ғов бўлиб турган бир пайтда шоир ўз асрига, балки асрларга қарши бош кўтариш учун бунча куч-қудратни қаердан олди экан? Пировардида, шу каби саволларни биз нафақат китобхонга, балки ўз-ўзимизга беришга мажбур бўламиз.

Китобнинг хусусиятларидан яна бири – ажойиб мушоҳадалар, гўзал ва ибратли мулоҳазалар. Улар таҳлил этилаётган шеър ва мисраларнинг кайфияти билан уйғунлашиб, бирикиб кетади, ўзбек тилида маъноли жилоланади. Айтиш ўринлики, бунда мутаржимларнинг (М.Аҳмад ва Р.Жаббор) ҳам меҳнат маҳсулини бадий-эстетик тафаккурнинг феноменидан айри қўйиш мумкин эмас, албатта. Ахир бошқа халқнинг адабиётини, руҳини ўзимизнинг миллат минтақаларига мос ва хос тарзда уйғун бера олиш, поэтик сўзнинг нафақат теран маъно қирралари, шу билан баробар, шаффоф туйғулари, мусикаси ила яхлит бирликда идрок этиш – бу катта тажриба, билим ва матонатни талаб этади. Шунга ўхшаш Махтумкули шеърларининг ўзбек тилига бир неча таржималари адабиётшунос олимлар ва таржимашунослар Ғ.Саломов, Ҳ.Абдуллаев, Б.Назаров, К.Курамбоев, Б.Каримов, Н.Каримов, Ж.Шарипов, Э.Очилов, С.Мамажонов ва С.Ғаниева, М.Сапаров ва М.Тайлақоваларнинг эътиборидан четда қолган эмас.

“Ҳозирги замоннинг айрим адиблари гоҳида бебаҳо асарлар ярата олмаётгани учун ўз атрофларидаги шарт-шароитни айблашади. Ундай бўлса, Махтумқулининг ижодқорлигини қандай тушуниш мумкин? У жоҳиллик, ноҳақлик авжига чиққан, ижод қилиш учун деярли ҳеч қандай шароит ва қулай муҳит бўлмаган XVIII асрда ана шундай нодир асарлар ярата олганига нима дейсиз? Колаверса, унинг бой маданий мероси

нафақат туркман эли, балки Эрон, Афғонистон ва бутун Туркистон аҳлини ўзига мафтун этолди. У ўз замондошларинигина эмас, балки келажак авлодни ҳам лол қолдира оладиган асарлар яратолди... Бу илоҳий қудрат махсули эмасми? Албатта, даҳоларнинг идроки, иқтидорини сўз билан тушунтириб бўлмайди. Буни табиатнинг чексиз сир-синаотига боғлашади. Аммо бу даҳолик қудрати, табиатнинг нодир синоати XVIII асрда тараққий топган йирик халқларда эмас, тарқок, нисбатан қолоқ, тараққиётда анча ортда қолиб келаётган туркман эли вакилида бўй кўрсатганига нима дейсиз?... Балки у ўтмишдаги Низомий, Румий, Юнус Эмро, Ҳожи Бектоши Валий, Насимий, Навоий, Фузулий, Қорачаўғлон сингари буюк сиймоларнинг давомчидир?

Шу каби жумлаларнинг деярли ҳар бирининг маъно қатларига синггиб кетган фикрлар, бу борадаги тафовутлар Махтумқулининг дунёга қандай боқишида, атрофдаги ҳаётни қандай қабул қилишидаги ўйлари, хусусан, шеърини кучини кўрсатиш учун нафақат муаллиф зехни, балки мутаржимларнинг тўғри ва керакли сўзни ўз ўрнида топиб қўллаш олишидаги маҳорати ҳам китобхон учун қадрли. Айтиш жоизки, ушбу роман-тадқиқотнинг туркман тилидаги нашри, бадиий акс эттирилиши, замонавий назмнинг юксак талабларига қанчалик жавоб бериши даражаси билан ҳали танишишга улгурмадик. Фикримизча, бу каттагина тадқиқот ишини яратилишига имкон беради.

Китобнинг моҳияти Муқаддима билан бошланади ва муаллиф ўз олдига шундай мақсад қўяди: “Махтумқулини асл ҳолича кўрсатиш мен учун ҳам қарз, ҳам фарз. Унинг сиймосини ривоят ва миш-мишлардан эмас, ўз ижодидан, шеърларидан мантиқдан излаган маъқул”. Ана шу ўлмас сатрлар пурмаъно фикрлар ортидан асл ҳақиқат бўй кўрсатади.

Махтумқули, сиррим чўхдир,

Очадиган одам йўқдир.

Дарҳақиқат, Махтумқули шеърларини ўқиган китобхоннинг қаршисида минг бир савол, минг бир сир намоён бўлади. Буюк шоирнинг сирини ҳар ким ўзича кашф этади. Ҳар гал унинг шеърларини ўқиганда янги-янги сирлар очилаверади. Ҳар гал ўқувчи тафаккур уммонига чўмиб, маъно лаззатларидан баҳраманд бўлади. Китоб муаллифи жўяли саволлар бериш ва уларга ўқувчи билан бирга жавоб излашни ўринли деб билади.

Китобнинг биринчи бўлимида Буюк шоирнинг таржимаи ҳоли, ёшлиги, болалик йилларини, қолаверса, отаси Давлатмамат Озодий ижоди, Ҳожи Бектоши Валий ўғитлари, давр ҳақиқати, тарихий реаликни, Махтумқулининг соф муҳаббатини тиниқ тасвирлашга астойдил бел боғлайди. Воқеан, халқ ичида тўқилган ривоятлар, Махтумқули ва Менгли ҳақидаги тўқима фаразлар ўзаро муаллиф фикрлари билан яхлит уйғунлашади. Ҳатто, Махтумқулининг аянчли, фожеали севги тақдири ҳақида ҳам таниқли адабиётшунос Сайлов Муродовнинг “Асрларнинг жунбуши” номли китобидаги маълумотларни келтириб таҳлил қилади, ишончли далиллар келтиради, уни

Адабиётлар

1. Махтумқулинома. Ораз Яғмур. (М.Аҳмад ва Р.Жаббор тарж.). -Тошкент: “Ўзбекистон” НМИУ, 2016.

Мазкур мақолада “Махтумқулинома”нинг ўзбекча таржимаси ҳақида сўз юритилади. Хусусан, Махтумқули шеърларининг шакл ва мазмун муштараклиги, таржимонларнинг сўз қўллаш маҳорати таҳлил қилиниб, бадиий таржимада сўзнинг мавқеи хусусида баҳс юритилади.

В статье говорится о переводчиках “Махтумқулинома” на узбекский язык. В статье на примере узбекских переводов стихотворений Махтумқули анализируется мастерство применения слов переводчиками, а также ведётся полемика о статусе слова в художественном переводе.

In the article deals with the interpreters the poem “Mahtumkulino” in the Uzbek language. In the article the translators’ skill in using words in the process of translating the verses of Makhtumquli are analyzed; the value of a word in the literary-artistic translation is discussed.

англашда, тушунтиришда ўзига хос рамзий саргузаштларни яшириб ўтирмайди. Аммо, негадир қуйидаги байт таржимаси бошқа байтлардан ўларок диққатимизни ўзига яшндек жалб этди. Биз бу ҳақда ўйлаб ҳам ўтирмай, салгина маъно хиралигини англагандай бўлдик.

Бир ёр бергил, этли-қонли,

Кўнгли кенг, кўкси майдонли...

Бизнингча, бу байт Махтумқулининг “Ҳар ёна” шеърдан парча. Бу кўпчиликка ёд бўлиб кетган рангин катралар. Ушбу мисраларнинг аслиятдаги муқобили шундай:

Бир яр бергил этли-ганлы,

Кўнгли гин, гўвси мейданлы...

Таассуфки, (ўзбекча) таржима мисраларни ўқиган китобхон бирор нарса ёки тушунчани илғаш қийин, ахир. Маъно озгина мавҳумроқ. Негаки, мутаржимларимиз М.Аҳмад ва Р.Жаббор туркманча бандни ўзбекча сўзлар асосида қайтадан шакллантириш баробарида, матнда ўзбек тилига унчалик мувофиқ келмаган “этли-қонли”, “кўкси майдонли” сўзларини қўллайдилар. Ахир, ўзбеклар аёлнинг яшнаган юзига нисбатан “этли-қонли”, кўксига нисбатан “кўкси майдонли” (ёки кенг) демайдилар. Кўриниб турганидек, бадиий таржима жараёнида ҳам айрим нотўғри қўлланган, ўз ўрини, муқобилини топмаган сўзлар ҳам учраши табиий.

Муаллиф Махтумқули ҳақида фикр юритаётганида унинг китоблари, қўлёзмалари, айрим (бизга маълум бўлмаган) дostonларининг йўқ қилингани ҳақида хабар беради. Унинг Хива мадрасасида тасаввуф тарихини, Имом Ғаззолийдан бошлаб жуда кўп Шарқ фалсафаси вакилларининг асарларини чуқур ўрганиши билан яқиндан таништиради.

Иккинчи бўлимда Махтумқулининг ҳаёти давомида қилган саёҳатлари (Чин-Мочин, Ҳиндистон, Туркистон тарафлар) ўрин олган бўлиб, асосан Ҳиндистон сафарига бўлган маълумотлардан жуда кенг истефода этилади.

Агар шу кунга қадар ўзбек халқи Махтумқули мероси билан шоирнинг ўзбек тилига ўгирилган асарлари, шунингдек, шоир ҳақида ёзилган илмий мақолалар, китоблар орқали танишган бўлсалар, эндиликда, унинг шахсий ҳаёти, ижодий тақдири, шоир яшаб ижод этган тарихий шароит, адабий муҳит билан Ораз Яғмурнинг “Махтумқулинома” роман-тадқиқоти орқали танишиш имкониятига ҳам эга бўлдилар.

Махтумқулининг жаҳон адабиётида тутган ўрни ҳақида ҳали жуда кўп илмий ишлар олиб бориш талаб этилиши ҳақида гапиради муаллиф. Яна савол билан мурожаат қилади: “Махтумқулининг буюклиги нимада?” Бу саволга юз минг хилда жавоб бериш мумкин. Шу жавобларнинг жамланмаси ҳам катта бир китоб бўлади.

Шундай экан, Махтумқули шеърини моҳияти, ҳаёт йўлини ўрганишга бағишланган “Махтумқулинома” китоби ўзбек ва туркман халқлари бадиий эстетик тафаккури замирида битта зарурий халқа сифатида дунё юзини кўраётган бўлса, ажаб эмас.

РЕЗЮМЕ

РЕЗЮМЕ

SUMMARY